

5

Arbeidsmarkt en de studiekeuze van jongeren

5.1 Inleiding

Voor een goed begrip van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt is het aanbod van schoolverlaters van essentieel belang. De middellangetermijnprognoses van de instroom van schoolverlaters op de arbeidsmarkt zoals die in paragraaf 2.5 van dit rapport zijn besproken zijn met name afhankelijk van de aantallen leerlingen die reeds in de pijplijn van het MBO, HBO en WO zitten. De aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt op de wat langere termijn, hangt voor een belangrijk deel af van de manier waarop jongeren de arbeidsmarkt mee laten wegen in hun studiekeuze. Voor een beter inzicht in de dynamiek van het arbeidsaanbod wordt in dit hoofdstuk de keuze voor een vervolgopleiding van leerlingen na het voortgezet onderwijs onder de loep genomen. Bovendien wordt er gekeken naar hoe leerlingen de arbeidsmarktsituatie bij hun studiekeuzebeslissing mee laten spelen, hoe verschillende aspecten in een baan gewaardeerd worden, en hoe hiermee bij de studiekeuze rekening kan worden gehouden.

De gebruikte gegevens in dit hoofdstuk zijn voornamelijk ontleend aan het Schoolverlaters-informatiesysteem (SIS) van het ROA voor de jaren 1996 tot en met 2006. Bij de analyse is gekeken naar de doorstroom van jongeren die na het voortgezet onderwijs (VMBO/HAVO/VWO) in het vervolgonderwijs op het MBO, HBO en WO terecht zijn gekomen, en de invloed die de arbeidsmarkt daarbij kan hebben.

In paragraaf 5.2 wordt ingegaan op de trendmatige ontwikkelingen in de studiekeuze van leerlingen over het afgelopen decennium. Vervolgens wordt in paragraaf 5.3 ingegaan op de vraag of en hoe leerlingen bij hun keuze voor een vervolgopleiding reageren op twee indicatoren van de arbeidsmarktsituatie, namelijk de hoogte van het salaris en de werkloosheid. In paragraaf 5.4 komt het belang van tien baankenmerken voor schoolverlaters van de verschillende opleidingsniveaus aan de orde. In paragraaf 5.5 wordt aan de hand van een drietal voorbeelden ingegaan op het mogelijke belang van die baankenmerken bij de studiekeuze. Tot slot volgen in paragraaf 5.6 de conclusies.

5.2 Ontwikkelingen in de studiekeuze van schoolverlaters

In de loop der jaren vinden er verschuivingen plaats in de studiekeuze van schoolverlaters als gevolg van bijvoorbeeld de arbeidsmarktsituatie of het imago van opleidingen. In deze paragraaf worden de verschuivingen in de studiekeuze nagegaan voor gediplomeerden van respectievelijk VMBO, HAVO en VWO.

VMBO

Tabel 5.1 geeft voor de gediplomeerden van het VMBO het aandeel van leerlingen in de instroom naar richting in het vervolgonderwijs weer. Het blijkt dat het aandeel VMBO-gediplomeerden dat doorstroomt naar het HAVO flink is afgenomen tussen 1996 en 2002, waarna dit aandeel tot en met 2006 heel laag is gebleven. Ook valt het op dat het aandeel VMBO-gediplomeerden dat voor de beroepsopleidende leerweg (BOL) op niveau 1/2 heeft gekozen tussen 1996 en 2006 is toegenomen, terwijl voor het aandeel van BOL niveau 3/4 is afgenomen. Er lijkt dus een lichte verschuiving naar een lager niveau te hebben plaatsgevonden. Onder de gediplomeerden die doorstromen naar een opleiding binnen de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) is zowel het aandeel op niveau 1/2 als op niveau 3/4 gestegen. Het aandeel van de totale instroom in de BBL is dus gestegen tussen 1998 en 2006, ten koste van het aandeel van de instroom in de BOL-opleidingen.

Tabel 5.1

Aandeel in vervolgonderwijs van VMBO-gediplomeerden, naar niveau, leerweg en richting, 1996-2006

Vervolgonderwijs	1996	1998	2000	2002	2004	2006
naar niveau						
HAVO	13,7	5,3	4,4	1,7	2,9	1,8
BOL niv. 1/2	12,7	17,2	15,6	12,3	17,7	18,4
BOL niv. 3/4	71,6	61,8	64,6	65,2	60,0	60,8
BBL niv. 1/2	-	7,8	8,3	12,1	12,8	10,8
BBL niv. 3/4	-	6,6	6,1	8,0	6,6	8,2
Totaal (incl. overig)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
naar richting						
HAVO	13,7	5,3	4,4	1,7	2,9	1,8
BOL groen	4,8	5,1	5,7	3,2	4,8	4,6
BOL techniek	24,9	22,2	23,8	20,5	20,5	19,7
BOL economie	28,6	26,8	26,0	26,1	26,7	22,0
BOL gezondheidszorg	12,9	12,6	14,0	13,6	14,3	19,7
BOL sociaal-cultureel	11,1	11,2	10,5	13,9	11,5	13,1
BBL groen	-	0,9	0,6	1,1	1,2	1,4
BBL techniek	-	7,7	6,8	9,9	10,1	9,4
BBL economie	-	3,3	3,3	4,4	4,1	4,2
BBL gezondheidszorg	-	2,2	3,0	4,7	3,6	3,1
BBL sociaal-cultureel	-	0,3	0,8	0,1	0,2	1,0
Totaal (incl. overig)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

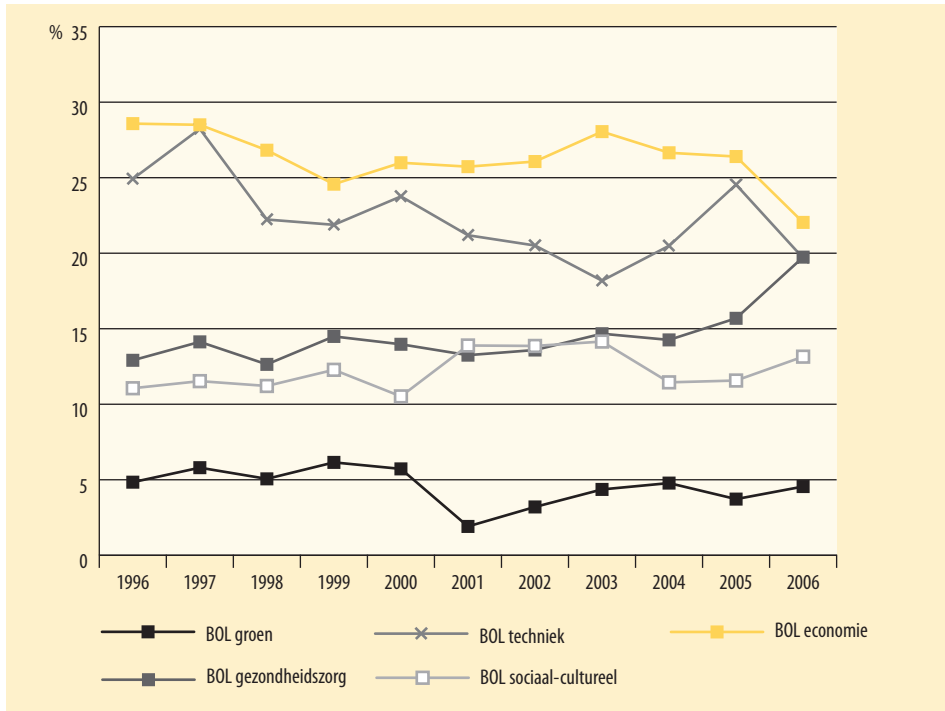
Opmerkingen:

- * Gegevens over de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) zijn pas vanaf 1998 beschikbaar. De gegevens over de oneven jaren zijn uit de tabel weggelaten.
- * Het jaar in de tabel geeft het enquêtejaar weer. De gegevens hebben betrekking op VMBO'ers die het jaar ervoor hun diploma hebben behaald en zijn doorgestroomd naar het vervolgonderwijs.
- * De indeling naar opleidingsrichting wijkt enigszins af van de gebruikte indeling in de rest van het rapport.

Bron: ROA (SIS)

Figuur 5.1

Ontwikkeling van de instroom van VMBO-gediplomeerden in de BOL-opleidingen, aandeel in vervolgonderwijs, 1996-2006

Opmerkingen:

- * Gegevens over de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) zijn pas vanaf 1998 beschikbaar.
- * Het jaar geeft het enquêtejaar weer. De gegevens hebben betrekking op VMBO'ers die het jaar ervoor hun diploma hebben behaald en zijn doorgestroomd naar het vervolgonderwijs.
- * De indeling naar opleidingsrichting wijkt enigszins af van de gebruikte indeling in de rest van het rapport.

Bron: ROA (SIS)

In figuur 5.1 wordt de ontwikkeling van de het aandeel van de instroom van de verschillende richtingen binnen de BOL grafisch weergegeven voor de jaren 1996-2006. BOL groen is gedurende de gehele periode veruit de minst gekozen vervolgopleiding van gediplomeerden van het VMBO. Ondanks een flinke dip in 2001, is het verschil tussen 1996 en 2006 miniem te noemen. In beide jaren koos ongeveer 5% van de gediplomeerden uit het VMBO (VBO/MAVO) voor BOL groen.

BOL techniek heeft, zoals verwacht door de dalende belangstelling voor technische opleidingen in het hele onderwijs, een behoorlijke neergang ondergaan in het afgelopen decennium. Koos in 1997 nog 28% van VMBO-gediplomeerden voor een opleiding binnen BOL techniek, in 2003 is dit aandeel gedaald tot 18%. Na twee jaren van herstel en nog een daling in het laatste jaar, koos in 2006 bijna 20% van de VMBO-gediplomeerden voor een technische opleiding in de beroepsopleidende leerweg.

BOL economie was de meest gekozen opleidingsrichting gedurende de gehele periode. Wel is de belangstelling voor BOL economie in het afgelopen decennium iets gedaald. In 1997 koos bijna 29% van de gediplomeerden uit het VMBO voor een BOL-opleiding in de economi-

sche richting, in 1999 daalde dit aandeel tot minder dan 25%. Daarna steeg het aandeel weer tot 28%, om in de laatste jaren, en vooral tussen 2005 en 2006 te dalen tot 22%. Aangezien het aandeel VMBO-ge diplomaerden dat voor een technische opleiding koos ook daalde tussen 2005 en 2006, bleef BOL economie de meest gekozen richting.

Opleidingen van BOL gezondheidszorg waren tot en met 2004 redelijk stabiel qua populariteit onder gediplomeerden van het VMBO. Tussen de 13% en 15% van de VMBO-ge diplomaerden koos voor een dergelijke opleiding. Opmerkelijk is echter dat na 2004 BOL gezondheidszorg flink aan belangstelling heeft gewonnen. In 2006 studeerde een vijfde van de VMBO-ge diplomaerden in de richting BOL gezondheidszorg.

Het aandeel VMBO-ge diplomaerden dat voor een opleiding binnen BOL sociaal-cultureel koos, schommelt al jaren tussen de 11% en de 14%. Overigens bestaan er alleen opleidingen op niveau 3 en 4 in deze richting.

In 2006 koos meer dan 60% van de VMBO-ge diplomaerden in het vervolgonderwijs voor een BOL-opleiding op niveau 3 of niveau 4. Bijna een vijfde heeft ook voor een BOL-opleiding gekozen, maar dan op niveau 1 of niveau 2. Van de VMBO-ge diplomaerden is 11% een BBL-opleiding op niveau 1 of niveau 2 gaan volgen, en 8% deed hetzelfde maar dan op niveau 3 of niveau 4. De overige 2% van de gediplomeerden van het VMBO stroomde door naar het HAVO, om via deze route het HBO te kunnen bereiken. Overigens mogen uitsluitend gediplomeerden van VMBO TL (Theoretische Leerweg) en onder voorwaarden ook van VMBO GL (Gemengde Leerweg) doorstromen naar het HAVO.

HAVO

In tabel 5.2 wordt voor HAVO-ge diplomaerden de aandelen van de instroom per studierichting in het vervolgonderwijs weergegeven. Bij de ontwikkeling van de studiekeuze van HAVO-ge diplomaerden valt een aantal zaken op. Zo is de doorstroom naar het VWO, dat dient als voorbereiding op een universitaire studie, tussen 1996 en 2002 drastisch afgenomen. De doorstroom naar het VWO daalde van bijna 11% in 1996 tot 0,3% in 2002. Pas in 2006 vond er weer een kleine stijging plaats: 2,2% van de HAVO-ge diplomaerden koos toen voor een vervolgoopleiding in het VWO.

Ook de doorstroom van HAVO naar MBO is tussen 1996 en 2006 drastisch afgenomen. In 1996 volgde nog ruim een kwart van de HAVO-ge diplomaerden een MBO-opleiding volgen, in 2006 was dit nog slechts 6%. Het grootste deel nam deel aan een BOL-opleiding op niveau 3 of niveau 4.

Tegenover de dalende belangstelling van HAVO-ge diplomaerden voor opleidingen in het MBO of het VWO staat de trend om steeds vaker voor een HBO-opleiding te kiezen. In 1996 koos 60% van de HAVO-ge diplomaerden voor een HBO-opleiding, vanaf 2003 kiest ruim 90% van de HAVO-ge diplomaerden voor een vervolgoopleiding op het HBO.

Tabel 5.2

Aandeel in vervolgonderwijs van HAVO-geplomeerden, naar niveau, leerweg en richting, 1996-2006

Vervolgonderwijs	1996	1998	2000	2002	2004	2006
naar niveau						
VWO	10,5	5,2	2,9	0,3	0,9	2,2
BOL niveau 1/2	2,0	2,3	1,6	0,3	0,5	0,5
BOL niveau 3/4	25,3	15,5	10,6	7,4	4,4	3,5
BBL totaal	-	1,4	1,1	1,6	1,0	1,6
HBO totaal	59,8	74,7	82,3	89,2	92,4	90,9
Totaal (incl. overig)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
naar richting op HBO						
HBO groen	2,7	2,9	3,4	2,3	1,9	2,1
HBO onderwijs	11,8	14,4	15,5	15,8	17,5	13,7
HBO techniek	11,2	13,5	14,8	11,3	13,5	15,0
HBO economie	14,9	20,2	27,6	36,1	34,6	33,4
HBO (para)medisch	7,5	9,8	9,7	7,3	12,2	10,7
HBO sociaal-cultureel	8,3	10,8	9,2	12,1	10,0	10,1
HBO taal en cultuur	3,0	2,9	1,9	4,3	1,6	4,2
HBO recht en openbare orde	0,2	0,1	0,1	0,0	1,2	1,8
Totaal HBO (incl. overig)	59,8	74,7	82,3	89,2	92,4	90,9

Opmerkingen:

- * Gegevens over de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) zijn pas vanaf 1998 beschikbaar. De gegevens over de oneven jaren zijn uit de tabel weggelaten.
- * Het jaar in de tabel geeft het enquêtejaar weer. De gegevens hebben betrekking op havisten die het jaar ervoor hun diploma hebben behaald en zijn doorgestroomd naar het vervolgonderwijs.
- * De indeling naar opleidingsrichting wijkt enigszins af van de gebruikte indeling in de rest van het rapport.

Bron: ROA (SIS)

In figuur 5.2 wordt de ontwikkeling van de instroom van HAVO-geplomeerden in de meest gekozen opleidingen weergegeven. De belangstelling voor HBO onderwijs is het afgelopen decennium redelijk stabiel gebleven. In 1996 en 2005 was het aandeel met respectievelijk 12% en 13% het laagst, in 2004 het hoogst met 17%.

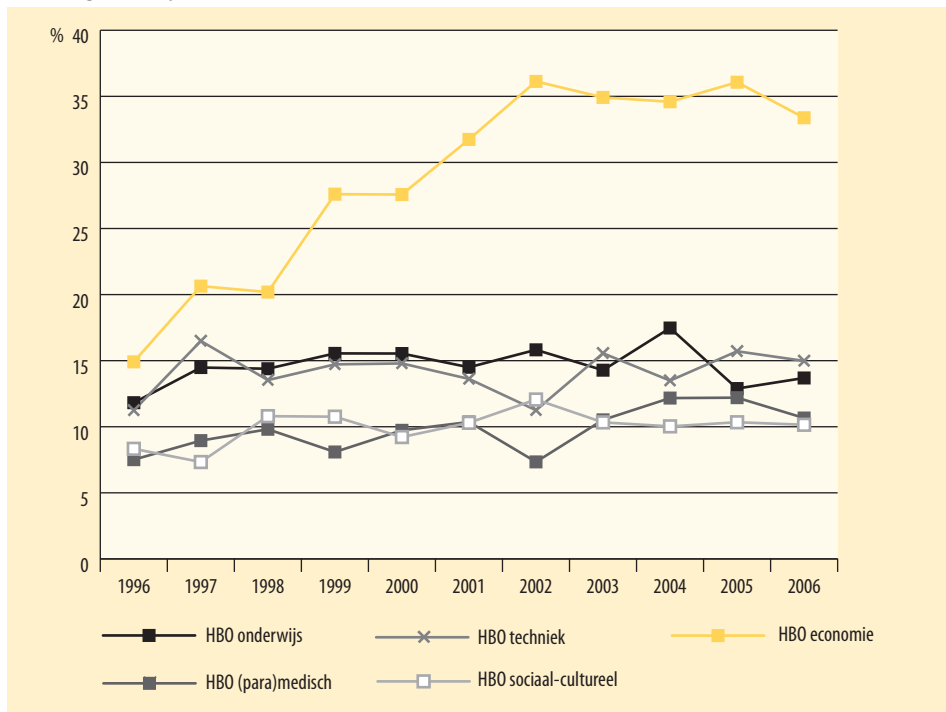
De technische HBO-opleidingen maakte aanvankelijk, tussen 1997 en 2002, een daling door van 16% tot 11%, om vervolgens weer wat te herstellen tot 15% in de laatste twee jaar. De belangstelling voor techniek lijkt daarmee op HBO-niveau weer enigszins in de lift te zitten.

HBO economie is verreweg de meest gekozen studierichting onder de geplomeerden van het HAVO. In 1996 was het aandeel dat voor HBO economie koos met 15% nog redelijk vergelijkbaar met HBO onderwijs en HBO techniek. Daarna groeide de belangstelling voor de economische opleidingen tussen 1996 en 2002 spectaculair tot ongeveer een derde van alle HAVO-geplomeerden in het vervolgonderwijs.

De belangstelling voor de richting HBO (para)medisch heeft vooral gedurende de afgelopen vier jaar een grote stijging doorgemaakt. Tussen 1996 en 2002 schommelde het aandeel HAVO-gediplomeerden dat voor deze richting koos tussen de 7% en 10%. Daarna steeg dit aandeel tijdelijk tot 12%, om in 2006 weer te dalen tot 11%.

Figuur 5.2

Ontwikkeling van de instroom van HAVO-gediplomeerden in de meest gekozen HBO-opleidingen, aandeel in vervolgonderwijs, 1996-2006

Opmerkingen:

* Het jaar geeft het enquêtejaar weer. De gegevens hebben betrekking op havisten die het jaar ervoor hun diploma hebben behaald en zijn doorgestroomd naar het vervolgonderwijs.

* De indeling naar opleidingsrichting wijkt enigszins af van de gebruikte indeling in de rest van het rapport.

Bron: ROA (SIS)

Het aandeel van HBO sociaal-cultureel onder de HAVO-gediplomeerden steeg tussen 1997 en 1998 van 7% naar 11%, en bleef daarna vrij constant rond de 10%, behoudens een kleine uitschieter in 2002.

De explosieve groei in de instroom van HBO economie lijkt nauwelijks veroorzaakt te worden door de tanende belangstelling voor de andere sectoren in het HBO. Ook de hier niet afgebeelde 'kleinere' opleidingscategorieën werden niet minder gekozen door de schoolverlaters van het HAVO. Dit komt doordat een groot deel van de HAVO-gediplomeerden die eerder nog voor een vervolgonderwijs in het MBO of het VWO kozen, zijn gaan kiezen voor HBO economie. Nog geen 6% van de schoolverlaters van het HAVO koos in 2006 voor een MBO-

opleiding, terwijl slechts iets meer dan één op de 50 doorstuderende HAVO-gediplomeerden verder gaat in het VWO.

VWO

Tabel 5.3 geeft voor gediplomeerden van het VWO de aandelen van de instroom per studierichting in het vervolgonderwijs weer. Wat als eerste opvalt, is dat er steeds minder VWO-gediplomeerden kiezen voor een vervolgopleiding in het HBO. Was dit tussen 1996 en 2001 nog ongeveer een derde van alle VWO-gediplomeerden in het vervolgonderwijs, in 2006 is dit nog maar een zesde. Hier staat een toegenomen instroom in het universitair onderwijs tegenover. Tussen 1996 en 2001 volgde twee derde van de VWO'ers een studie in het WO. In de afgelopen vijf jaar is dit aandeel gestegen tot 84% in 2006. In 1996 en 1997 stroomde nog 1% van de VWO-gediplomeerden in het vervolgonderwijs in op een MBO-opleiding. In de daarop volgende jaren is dit aandeel nihil geworden.

Tabel 5.3

Aandeel in vervolgonderwijs van VWO-gediplomeerden, naar niveau en richting, 1996-2006

Vulgonderwijs	1996	1998	2000	2002	2004	2006
HBO						
HBO groen	2,2	1,0	1,1	0,0	0,4	0,5
HBO onderwijs	1,8	1,9	3,3	2,1	2,9	1,8
HBO techniek	8,6	6,7	5,3	3,7	3,6	2,3
HBO economie	12,4	13,2	14,8	9,2	8,7	5,3
HBO (para)medisch	3,4	2,8	3,3	3,5	3,6	2,8
HBO sociaal-cultureel	2,6	3,3	1,8	2,6	2,0	1,9
HBO taal en cultuur	0,7	1,8	1,3	2,0	1,4	1,1
HBO recht en openbare orde	0,1	1,4	0,3	1,0	0,6	0,5
HBO totaal (incl. overig)	31,7	32,3	31,2	24,2	23,1	16,1
WO						
WO groen	0,2	1,0	1,2	0,5	2,4	1,4
WO techniek	10,4	11,7	10,5	13,0	11,9	12,8
WO economie	8,8	10,4	13,6	13,2	11,1	10,6
WO medisch	9,1	8,5	8,4	12,1	14,0	16,2
WO sociaal-cultureel	10,7	12,4	12,4	13,1	15,6	15,1
WO taal en cultuur	8,3	5,9	7,4	7,6	7,3	11,9
WO recht en openbare orde	9,5	9,0	7,8	8,3	7,8	8,2
WO natuurwetenschappen	8,3	6,7	6,5	7,2	6,6	7,5
WO totaal (incl. overig)	65,2	65,6	67,7	74,9	76,7	83,7

Opmerkingen:

- * De gegevens over de oneven jaren zijn uit de tabel weggelaten.
- * Het jaar in de tabel geeft het enquêtejaar weer. De gegevens hebben betrekking op VWO'ers die het jaar ervoor hun diploma hebben behaald en zijn doorgestroomd naar het vervolgonderwijs.
- * De indeling naar opleidingsrichting wijkt enigszins af van de gebruikte indeling in de rest van het rapport.

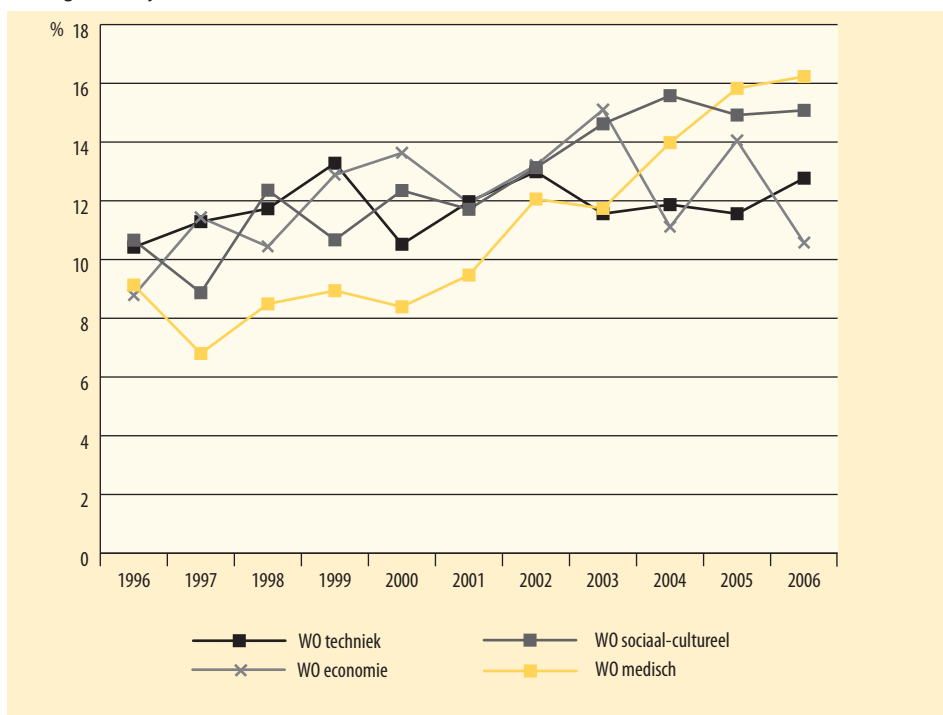
Bron: ROA (SIS)

In figuur 5.3 wordt de ontwikkeling van de meest gekozen studierichtingen van VWO'ers in het vervolgonderwijs weergegeven voor de periode 1996-2006. De keuze voor een opleiding binnen WO techniek kent een wisselend verloop, vooral in de eerste jaren van de vanaf 1996. Toch was het aandeel van de instroom van VWO-gediplomeerden in de technische opleidingen van het WO nooit lager dan 11% (in 1996 en 2000), en nooit hoger dan 13% (in 1999, 2002 en 2006). Slechts twee studierichtingen worden in 2006 vaker gekozen door VWO-gediplomeerden, namelijk WO medisch en WO sociaal-cultureel.

WO economie maakte aanvankelijk een behoorlijke groei door wat betreft de instroom van VWO-gediplomeerden. Tussen 1996 en 2003 steeg het aandeel VWO'ers dat voor WO economie koos van 9% naar 15%. In 2006 is het aandeel echter weer gedaald tot 11%. De grote groei van de economische opleidingen lijkt dus afgelopen te zijn.

Figuur 5.3

Ontwikkeling van de instroom van VWO-gediplomeerden in de meest gekozen WO-opleidingen, aandeel in vervolgonderwijs, 1996-2006

Opmerkingen:

* Het jaar geeft het enquêtejaar weer. De gegevens hebben betrekking op VWO'ers die het jaar ervoor hun diploma hebben behaald en zijn doorgestroomd naar het vervolgonderwijs.

* De indeling naar opleidingsrichting wijkt enigszins af van de gebruikte indeling in de rest van het rapport.

Bron: ROA (SIS)

Een andere studierichting die een aanzienlijke groei heeft doorgemaakt is WO medisch. Tussen 1996 en 2001 bleef het aandeel redelijk constant, rond de 9%, om vervolgens sterk te stijgen tot 16% in 2006. Tot en met 2002 was het de minst gekozen studierichting van de vier populairste studierichtingen (figuur 5.5), vanaf 2005 is het echter de meest gekozen richting

door VWO'ers. Ook het aandeel van de instroom in WO sociaal-cultureel is toegenomen. Het afgelopen decennium steeg dit aandeel van 11% tot 15% in 2006. Daarmee zijn WO medisch en WO sociaal-cultureel in 2006 de meest gekozen studierichtingen door gediplomeerden van het VWO. Hierna volgen WO techniek, WO taal en cultuur en WO economie met respectievelijk 13, 12 en 11% van de VWO-gediplomeerden in het vervolgonderwijs. WO recht en openbare orde en WO natuurwetenschappen nemen elk nog 8% van de totale instroom van VWO-gediplomeerden in het vervolgonderwijs voor hun rekening. Slechts 1,6% van de VWO-gediplomeerden koos in 2006 voor WO groen.

HBO economie is met een aandeel van 5% de meest gekozen HBO-opleiding onder de VWO'ers in 2006, gevolgd door HBO (para)medisch en HBO techniek met respectievelijk 3% en 2%. De overige opleidingen in het HBO worden door 9% van de VWO-gediplomeerden in het vervolgonderwijs gekozen.

5.3 Studiekeuze en arbeidsmarktsituatie

Het valt te verwachten dat jongeren bij het maken van hun studiekeuze reageren op recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Om na te kunnen gaan in hoeverre leerlingen van het VMBO, HAVO en VWO reageren op veranderingen in de arbeidsmarktpositie van de vervolgoopleidingen waaruit ze kunnen kiezen, is de instroom in de vervolgoopleidingen gerelateerd aan het gemiddelde loon en de werkloosheid bij afgestudeerden van die opleidingen. Daarbij wordt verondersteld dat studenten hun keuze baseren op de huidige arbeidsmarktverhoudingen, en dat ze er vanuit gaan dat de huidige situatie een goede indicatie geeft van het moment waarop zij met een diploma op zak de arbeidsmarkt betreden.

Per opleidingsniveau in het voortgezet onderwijs hebben is voor de jaren 1995-2005 de relatieve instroom in vervolgoopleidingen (110 opleidingstypen) gerelateerd aan het gemiddelde loon en de werkloosheid in het betreffende jaar. De instroomgegevens van het HBO en WO zijn afkomstig van administratieve data van het CBS. Voor de instroom in het MBO zijn deze gegevens niet beschikbaar en is er gebruik gemaakt van gegevens van gediplomeerden in de VO-monitor (VMBO/HAVO/VWO), welke zijn opgenomen in het Schoolverlatersinformatiesysteem (SIS) van het ROA. Omdat het hier gaat om een steekproef en niet om volledige tellingen, zijn deze gegevens minder nauwkeurig. De gemiddelde lonen en werkloosheid per opleidingstype zijn gebaseerd op gegevens van werkzame schoolverlaters van de BVE-, HBO- en WO-monitor, welke eveneens zijn opgenomen in SIS. De steekproef voor afgestudeerden van het MBO, HBO en WO is veel groter dan voor het VO, waardoor de uitkomsten hiervoor veel nauwkeurig zijn.⁷¹

Omdat er naast arbeidsmarktontwikkelingen ook andere verschuivingen plaats kunnen vinden die de belangstelling voor een bepaalde vervolgoopleiding veranderen, is er in de regressievergelijkingen (OLS) voor de opleidingstypen een aparte lineaire trend meegenomen. Tabel 5.4 geeft de geschatte coëfficiënt weer van het effect van het loon op de instroom in de betreffende studierichting. De tabel laat zien met hoeveel procent de instroom in een opleidingsrichting volgens de geschatte regressievergelijking toeneemt als het loon of de werkloosheid

71. Zie voor een verdere toelichting op de gegevensverzameling en de uitkomsten bijvoorbeeld ROA (2007), *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2006*, ROA-R-2007/3 en 3B, Universiteit Maastricht.

met 1% stijgt. Dit betekent dus dat op VWO-niveau een toename van het loon in een opleidingstype van 1%, leidt tot een extra instroom van 0,28% in de betreffende opleidingen van dat opleidingstype. Voor het HAVO vinden we een grotere loonelasticiteit van 0,55, wat erop wijst dat HAVO-gediplomeerden bij hun studiekeuze ongeveer twee keer zo sterk reageren als VWO-gediplomeerden op veranderingen in de beloning op de arbeidsmarkt na het afronden van de vervolgopleiding. De geschatte coëfficiënt voor het VMBO is echter nog aanzienlijk groter. Dit lijkt er op te wijzen dat de relatie tussen beloning en studiekeuze sterker is naarmate het opleidingsniveau daalt. Het geschatte effect is echter niet statistisch significant voor de VMBO-gediplomeerden. De lagere kwaliteit van de data of grotere heterogeniteit van het gedrag van leerlingen op dit niveau zouden hiervoor de verklaring kunnen zijn.

Tabel 5.4

Geschat effect van een procent hoger loon en een procentpunt hogere werkloosheid bij een opleidingsrichting op de procentuele verandering van de instroom bij die opleidingsrichting

Vooropleiding	Loon		Werkloosheid	
	geschatte coëfficiënt	t-waarde	geschatte coëfficiënt	t-waarde
VMBO	1,28	1,04	-4,36	-0,52
HAVO	0,55	3,63***	0,25	0,51
VWO	0,28	2,20**	-0,35	-0,92

Bron: ROA

Voor werkloosheid is er een vergelijkbare analyse uitgevoerd. Omdat een procentpunt verandering in de werkloosheid een veel grotere verandering is dan een verandering van het loon van 1% zouden hier veel grotere effecten verwacht mogen worden. In dat licht bezien zijn de geschatte effecten erg klein. Op geen van de drie niveaus vinden is er een significant verband tussen werkloosheid en studiekeuze. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat schommelingen in de werkloosheid voor een groot deel conjunctureel bepaald zijn, en de onderlinge verhoudingen in werkloosheidspercentages over de tijd niet sterk veranderen. Dit zou betekenen dat leerlingen nauwelijks de mogelijkheid hebben om hun studiekeuze aan de ontwikkelingen in de werkloosheid aan te passen.⁷²

Uit de analyses blijkt dus dat de beloning op de arbeidsmarkt een duidelijkere invloed op het keuzegedrag van jongeren heeft dan de kans op werkloosheid. Het gaat hierbij waarschijnlijk vooral om jongeren die toch al twijfelden tussen bepaalde opleidingen. Het is onwaarschijnlijk dat iemand voor een kleine verschuiving in de relatieve beloning een totaal andere opleiding gaat volgen. Daarvoor hebben capaciteiten en interesses te veel invloed op de studiekeuze. In een groot aantal gevallen twijfelen jongeren echter tussen verschillende opleidingsrichtingen.⁷³ Beloning, maar ook andere aspecten van de keuze, kunnen vooral bij die groepen een verschuiving in het keuzeprocess teweeg brengen.

72. De werkloosheid heeft wel invloed op de spijt van de studiekeuze. Zie bijvoorbeeld Figuur 5.5 in ROA (2005), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2010*, ROA-R-2005/9, Universiteit Maastricht.

73. Zie verder hoofdstuk 5 in ROA (2005), *op. cit.*

5.4 Belang van baankenmerken

Naast beloning en werkloosheid kunnen ook de kenmerken van de banen waarin studenten na het afronden van hun opleiding terecht komen een rol spelen bij de studiekeuze van leerlingen. Het karakter van de banen waarin jongeren na het afronden van hun vervolgopleiding terecht komen, kan van groot belang zijn voor de arbeidssatisfactie van deze jongeren in hun werk. Indien het verwachte beroepsbeeld niet overeenkomst met het feitelijke, kan dit tot gevolg hebben dat jongeren spijt krijgen van hun studiekeuze, en alsnog een andere opleiding gaan volgen om hun foute keuze te herstellen. De maatschappelijke kosten van een verkeerde studiekeuze kunnen aanzienlijk zijn.⁷⁴ Het is derhalve van belang om goede informatie te geven over wat studiekeuzers kunnen verwachten in de beroepen die zij voor ogen hebben na het afronden van hun opleiding, zodat zij de baankenmerken in deze beroepen kunnen afzetten tegen hun individuele voorkeuren. Om de individuele voorkeuren na te gaan wordt het belang dat afgestudeerden hechten aan tien verschillende baankenmerken onderzocht op basis van een enquête onder afgestudeerden in 2004.⁷⁵

Tabel 5.5

Gemiddelde scores op het belang van baankenmerken onder afgestudeerden, naar opleidingsniveau en geslacht, 2004

Baankenmerk	BOL 1/2	BOL 3/4	BBL 1/2	BBL 3/4	HBO	WO	Man	Vrouw
Autonomie	3,24	3,54	3,50	3,75	3,85	4,13	3,88	3,85
Baanzekerheid	4,44	4,27	4,29	4,46	4,12	3,83	4,00	4,14
Sociale status	4,04	3,77	4,12	3,86	3,34	3,09	3,44	3,33
Mogelijkheden om bij te leren	4,23	4,18	4,02	4,24	4,26	4,36	4,22	4,30
Hoog salaris	4,05	3,82	4,07	3,98	3,60	3,41	3,71	3,53
Uitdaging	4,18	4,39	4,26	4,46	4,47	4,51	4,43	4,48
Carrière-perspectieven	4,00	4,01	3,81	4,04	3,91	4,03	4,10	3,87
Vrijtijdsbesteding	4,17	4,15	4,10	4,21	4,14	4,04	4,02	4,18
Maatschappelijk nut	3,73	3,74	3,76	3,98	3,74	3,70	3,42	3,93
Mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren	4,02	3,94	4,26	4,13	3,85	3,61	3,54	3,99

Bron: ROA (SIS)

De resultaten van het onderzoek worden in tabel 5.5 weergegeven naar geslacht en opleidingsniveau binnen het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs. De gemiddelde scores hebben betrekking op een schaal van 1 tot 5 naar oplopend belang van het baankenmerk. Uit de tabel blijkt dat hoe hoger het opleidingsniveau, des te meer belang afgestudeerden hechten aan autonomie in hun werk. Bij baanzekerheid is het andersom: afgestudeerden van het MBO hechten meer waarde aan baanzekerheid dan afgestudeerden van het HBO.

74. Zie hoofdstuk 4 in ROA (2003), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2008*, ROA-R-2003/11, Universiteit Maastricht.

75. Het betrof een aanvullende enquête op de reguliere enquêtes onder afgestudeerden. Zie voor een beschrijving van de steekproef de bijlage bij hoofdstuk 5 in ROA (2005), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2010*, ROA-R-2005/9, Universiteit Maastricht.

Voor afgestudeerden van het WO is het verschil nog groter. Vrouwen vinden iets vaker dan mannen baanzekerheid belangrijk in hun werk. De sociale status van een baan wordt steeds onbelangrijker naarmate het opleidingsniveau hoger wordt. Voor mannen is de sociale status iets vaker van belang dan voor vrouwen.

Er zijn weinig verschillen wat betreft het belang van de mogelijkheden om bij te leren in een baan. Alleen gediplomeerden van BBL niveau 1/2 vinden het iets minder vaak van belang. Opvallend genoeg hechten de afgestudeerden die op basis van hun opleidingsniveau het minst zouden moeten verdienen, de meeste waarde aan een hoog salaris. Mannen vinden, iets vaker dan vrouwen, een hoog salaris belangrijk in hun werk.

Uitdaging in het werk is voor afgestudeerden van bijna alle opleidingsniveaus van groot belang. Alleen gediplomeerden van BOL en BBL niveau 1/2 geven iets minder vaak aan dat uitdaging belangrijk is in hun werk. Ook wat betreft het belang van carrièreperspectieven zijn er weinig verschillen tussen de opleidingsniveaus. Wel vinden mannen carrièreperspectieven belangrijker dan vrouwen.

Afgestudeerden van het WO hechten ten opzichte van andere afgestudeerden het minste belang aan vrijetijdsbesteding. Vrouwen vinden voldoende mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding belangrijker dan mannen. Wat betreft maatschappelijk nut zijn er weinig verschillen tussen opleidingsniveaus. Gediplomeerden van BBL niveau 3/4 geven relatief vaak aan dit belangrijk te vinden. Vrouwen vinden het maatschappelijke nut in een baan veel vaker belangrijk dan mannen. De mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren ten slotte, vindt men minder belangrijk naarmate het opleidingsniveau hoger wordt. Vrouwen vinden deze mogelijkheden belangrijker dan mannen.

5.5 Drie voorbeelden van studiekeuzes en het belang van baankenmerken

In deze paragraaf wordt voor schoolverlaters van drie opleidingscategorieën ingegaan op het belang dat zij hechten aan de tien baankenmerken die in de vorige paragraaf zijn besproken. De bespreking van deze drie opleidingscategorieën dient ter illustratie van de wijze waarop studiekeuzers geïnformeerd kunnen worden over de consequenties van hun keuze voor een bepaalde opleiding. Daartoe wordt er onderscheid gemaakt tussen degenen die spijt hebben, en degenen die geen spijt hebben van de keuze van hun opleiding. Voor de belangrijkste alternatieve studiekeuzes van de drie opleidingscategorieën wordt uitsluitend voor de schoolverlaters zonder spijt van de studiekeuze gekeken naar het belang dat zij hechten aan de baankenmerken. De gedachte is dat de spijtoptanten meer zouden moeten kiezen voor opleidingen die beter passen bij hun voorkeuren wat betreft de baankenmerken. De studiekeuzevoorlichting aan jongeren zou daarop afgestemd kunnen worden.

BOL gezondheidszorg niveau 3/4

Ongeveer 20% van de gediplomeerden met spijt van BOL gezondheidszorg niveau 3/4 zouden achteraf kiezen voor een andere opleiding binnen deze richting. Daarnaast zou 15% liever een BBL-opleiding binnen de richting gezondheidszorg op niveau 3/4 hebben gevolgd, terwijl 14% van de gediplomeerden met spijt liever een economische BOL-opleiding op niveau 3/4

zou hebben gevolgd. Bovendien zou 12% gekozen hebben voor een BOL-opleiding op niveau 3/4 binnen de sociaal-culturele richting.

In tabel 5.6 wordt voor BOL gezondheidszorg niveau 3/4 en de drie genoemde alternatieve opleidingscategorieën het belang dat schoolverlaters hechten aan tien verschillende baankenmerken weergegeven. De scores voor de alternatieve opleidingen hebben uitsluitend betrekking op degenen die geen spijt hebben. De tabel laat zien dat schoolverlaters met spijt van BOL gezondheidszorg niveau 3/4 wat betreft de voorkeuren voor de verschillende baankenmerken in vrijwel alle gevallen een voorkeur hebben die in de richting gaat van het profiel van baankenmerken bij BOL economie niveau 3/4. Autonomie, baanzekerheid, mogelijkheden om bij te leren, vrije tijd, maatschappelijk nut en het combineren van werk en gezinstaken zijn minder belangrijk voor deze schoolverlaters. Carrièreperspectieven zijn juist belangrijker voor degenen die spijt hebben van BOL gezondheidszorg niveau 3/4, en ook hierin lijken deze spijtoptanten beter te passen bij het profiel van de schoolverlaters BOL economie niveau 3/4.

Tabel 5.6

Gemiddelde scores op het belang van baankenmerken onder afgestudeerden, BOL gezondheidszorg (GZ) niveau 3/4, BBL gezondheidszorg (GZ) niveau 3/4, BOL economie (EC) niveau 3/4 en BOL sociaal-cultureel (S-C) niveau 3/4, 2004

	BOL GZ 3/4		Alternatieven		
	Spijt	Geen spijt	BBL GZ 3/4	BOL EC 3/4	BOL S-C 3/4
Autonomie	3,55	3,78	4,37	3,39	3,57
Baanzekerheid	4,30	4,41	4,53	4,25	4,39
Sociale status	3,68	3,70	3,73	3,90	3,67
Mogelijkheden om bij te leren	4,18	4,24	4,47	4,20	4,15
Hoog salaris	3,89	3,82	4,07	3,88	3,59
Uitdaging	4,30	4,38	4,57	4,40	4,40
Carrièreperspectieven	4,07	3,97	3,93	4,10	3,69
Vrijtijdsbesteding	4,14	4,27	4,37	4,05	4,14
Maatschappelijk nut	3,89	4,09	4,20	3,56	4,12
Mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren	3,91	4,13	4,50	3,80	4,28

Bron: ROA (SIS)

HBO techniek

Ongeveer twee derde van de afgestudeerden van HBO techniek die achteraf liever een andere opleiding gekozen hadden, zouden voor een andere technische opleiding op HBO-niveau of voor een technische opleiding op WO-niveau kiezen. Daaruit volgt dat technische opleidingen in het hoger onderwijs vooral elkaar beconcurreren bij het aantrekken van nieuwe studenten. Toch had nog bijna een vijfde van de afgestudeerden achteraf liever een opleiding binnen HBO economie gevolgd.

In tabel 5.7 zijn de scores op de baankenmerken voor HBO techniek en de belangrijkste alternatieve opleidingscategorieën weergegeven. Uit de tabel blijkt dat WO techniek beter dan HBO economie aansluit bij de voorkeuren van de afgestudeerden die spijt hebben van HBO techniek voor de kenmerken sociale status en maatschappelijk nut. Wat de grotere behoefte aan autonomie, het geringere belang van baanzekerheid en een hoog salaris, lijken

de scores op de baankenmerken wel in de goede richting te gaan voor de spijtoptanten van HBO techniek, maar schieten deze enigszins door. Afgestudeerden met spijt van de keuze voor HBO techniek zouden dan wellicht toch beter af kunnen zijn bij het baanprofiel van HBO economie. Wat betreft de behoefte aan vrije tijd sluit HBO economie beter aan bij de voorkeuren van afgestudeerden met spijt van HBO techniek.⁷⁶

Tabel 5.7

Gemiddelde scores op het belang van baankenmerken onder afgestudeerden, HBO techniek, WO techniek en HBO economie, 2004

	HBO techniek		alternatieven	
	Spijt	Geen spijt	WO techniek	HBO economie
Autonomie	3,85	3,69	4,09	3,78
Baanzekerheid	3,97	4,12	3,69	4,06
Sociale status	3,15	3,45	3,11	3,45
Mogelijkheden om bij te leren	4,12	4,27	4,33	4,28
Hoog salaris	3,64	3,70	3,41	3,78
Uitdaging	4,43	4,43	4,63	4,48
Carrièreperspectieven	3,98	4,09	4,14	4,22
Vrijtijdsbesteding	4,16	4,02	3,93	4,16
Maatschappelijk nut	3,41	3,34	3,36	3,29
Mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren	3,59	3,61	3,32	3,62

Bron: ROA (SIS)

HBO onderwijs

Binnen HBO onderwijs kan onderscheid worden gemaakt tussen opleidingen gericht op het basisonderwijs (PABO) en het voortgezet onderwijs (lerarenopleiding). Bijna een derde van de spijtoptanten van HBO onderwijs had achteraf liever een lerarenopleiding op WO-niveau gedaan (i.e. WO onderwijs). Dit geldt in sterkere mate voor afgestudeerden van een lerarenopleiding dan van de PABO. Ook een opleiding binnen HBO economie wordt door spijtoptanten vaak als alternatief achteraf genoemd (20%). Ruim een vijfde van de afgestudeerden van PABO zou achteraf liever een opleiding binnen HBO sociaal-cultureel gevolgd hebben. Daarnaast had ruim 10% van de afgestudeerden van HBO onderwijs met spijt achteraf een andere opleiding binnen HBO onderwijs willen volgen.

In tabel 5.8 wordt voor HBO onderwijs, HBO economie en HBO sociaal-cultureel de gemiddelde score van het belang dat men hecht aan de baankenmerken weergegeven. Omdat er maar heel weinig afgestudeerden van WO onderwijs zijn, ontbreekt deze opleidingscategorie in de tabel.

Voor de afgestudeerden van HBO onderwijs met spijt van hun studiekeuze geldt dat voor een aantal aspecten van het werk HBO economie sterk in de richting gaat van de voorkeuren van deze spijtoptanten. Het gaat hier bijvoorbeeld om de lagere autonomie, het lagere maatschappelijke nut en het hogere salaris. Voor andere aspecten bieden zowel HBO economie

76. Uit nadere analyses is tevens gebleken dat het niveau van cognitieve vaardigheden van afgestudeerden met HBO techniek beter aansluit bij HBO economie dan bij het hoge niveau van WO techniek.

als HBO sociaal-cultureel een alternatief dat beter aansluit bij de voorkeuren van de afgestudeerden met spijt. Het gaat hier om minder baanzekerheid, meer mogelijkheden om iets bij te leren, betere carrièremogelijkheden, en meer mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding.

Tabel 5.8

Gemiddelde scores op het belang van baankenmerken onder afgestudeerden, HBO onderwijs, HBO economie en HBO sociaal-cultureel, 2004

	HBO onderwijs		Alternatieven	
	Spijt	Geen spijt	HBO economie	HBO sociaal-cultureel
Autonomie	3,89	3,94	3,78	3,97
Baanzekerheid	4,00	4,32	4,06	4,15
Sociale status	3,20	3,33	3,45	3,23
Mogelijkheden om bij te leren	4,26	4,10	4,28	4,34
Hoog salaris	3,53	3,39	3,78	3,48
Uitdaging	4,55	4,49	4,48	4,47
Carrièreperspectieven	3,83	3,33	4,22	3,77
Vrijetijdsbesteding	4,21	4,13	4,16	4,20
Maatschappelijk nut	4,02	4,26	3,29	4,21
Mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren	4,21	4,16	3,62	4,09

Bron: ROA (SIS)

De voorbeelden die hier gegeven zijn maken duidelijk dat opleidingen zich in de markt voor leerlingen vaak tussen meerdere alternatieven bevinden. Als het mogelijk is om de opleiding meer toe te snijden op de voorkeur van een bepaalde groep leerlingen die wat betreft hun voorkeuren op baankenmerken redelijk overeenkomen met de gemiddelde leerling zonder spijt van deze opleiding, kan de belangstelling waarschijnlijk vergroot worden. Daarvoor is het van belang om te weten welke aspecten van de opleiding door potentiële kiezers aantrekkelijk worden gevonden. Een mogelijke consequentie is echter steeds dat andere leerlingen die kiezen voor deze opleiding, door deze verschuiving de opleiding juist minder aantrekkelijk gaan vinden. Bij hen kan dan de subtiele balans van het studiekeuzeproces juist in het voordeel van een ander alternatief gaan uitvallen.

5.6 Conclusies

Er hebben zich gedurende het laatste decennium grote veranderingen voorgedaan in de studiekeuze van schoolverlaters van het voortgezet onderwijs. VMBO'ers zijn steeds vaker gaan kiezen voor een vervolgopleiding op het MBO, ten koste van de doorstroom naar het HAVO. Minder dan één op de vijftig VMBO-gediplomeerden kiest in het vervolgonderwijs nog voor het HAVO. Andere belangrijke ontwikkelingen onder studiekeuzers van het VMBO zijn dat het aandeel dat voor BOL niveau 1/2 kiest toeneemt ten koste van de keuze voor BOL niveau 3/4. De laatste jaren wordt er bovendien minder voor BOL economie gekozen en meer voor BOL gezondheidszorg. Ook is het aandeel van BBL gestegen.

Gediplomeerden van het HAVO zijn tussen 1996 en 2006 steeds minder gaan kiezen voor MBO en VWO, en steeds meer voor een HBO-opleiding. Vooral het aandeel van HBO economie is hierdoor sterk gestegen. Ongeveer 90% van de HAVO-gediplomeerden stroomt de laatste jaren door naar het HBO. Voor de VWO-gediplomeerden geldt juist dat zij minder vaak doorstromen naar het HBO, en vaker naar het WO. In 2006 was het aandeel van de doorstroom naar het HBO nog maar 16%. Vooral WO medisch en WO sociaal-cultureel hebben hun aandeel sterk zien stijgen onder VWO-gediplomeerden.

Naast allerlei andere factoren heeft ook de arbeidsmarktsituatie invloed op de studiekeuze van leerlingen. Hoewel de invloed van de beloning op de instroom in het vervolgonderwijs groter lijkt te zijn naarmate het opleidingsniveau van de studiekeuzers daalt, heeft de beloning alleen een statistisch significant effect op de instroom in vervolgoopleidingen van HAVO/VWO'ers en niet van VMBO'ers. Voor de HAVO-gediplomeerden leidt een loonstijging van 1% tot een geschatte extra instroom van 0,55%. Voor VWO-gediplomeerden is dit 0,28%. Voor de invloed van werkloosheid op de studiekeuze konden geen significante effecten worden vastgesteld.

Verder blijken de afgestudeerden de kenmerken van de banen die ze vervullen verschillend te waarderen. Naarmate het opleidingsniveau stijgt wordt er minder belang gehecht aan baan-zekerheid, sociale status, salaris en de mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren, en meer aan autonomie in het werk. WO-afgestudeerden vinden voldoende mogelijkheden voor vrije tijd het minst belangrijk ten opzichte van de afgestudeerden van de lagere niveaus. Mannen vinden baan-zekerheid, sociale status, salaris en carrièreperspectieven belangrijker dan vrouwen. Voor de vrouwen geldt dat zij de mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding, het maatschappelijke nut van een baan, en de mogelijkheden om werk en gezinstaken te combineren belangrijker vinden dan mannen.

Het belang dat schoolverlaters hechten aan de verschillende baankenmerken kan ook per opleidingsrichting worden weergegeven. Dan blijkt dat degenen met spijt van een bepaalde studiekeuze veel baankenmerken anders waarderen dan degenen die geen spijt hebben van dezelfde studiekeuze. Door jongeren met spijt van de studiekeuze op een of andere wijze meer te dirigeren naar opleidingen die beter aansluiten bij hun voorkeuren voor de verschillende baankenmerken, kan het aantal verkeerde studiekeuzes worden teruggebracht. Voor bijvoorbeeld veel spijtoptanten van BOL gezondheidszorg niveau 3/4 zou BOL economie niveau 3/4 een betere keuze kunnen zijn geweest. De twee redenen hiervoor zijn dat zij deze opleidingsrichting vaak noemen als de richting die zij achteraf gezien liever hadden willen volgen, en dat de waardering van de baankenmerken redelijk goed overeenkomt tussen spijtoptanten van BOL gezondheidszorg niveau 3/4 en tevreden studiekeuzers van BOL economie niveau 3/4.